

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

תשובות

- שנו -

נמסר בחוה"מ פסח ה'תשע"ד

הגר"א עוזר שליט"א ונוות ביתו תליט"א מזמינים בזה את ציבור שומעי השיעור המכובדים להשתתף בשמחת בר המצוה של בנם **יחיאל מרדכי נ'י**

שתתקיים אי"ה ביום שני, כ"ח בניסן תשע"ד, בשעה 8:30 בערב באולם ביהכ"נ ברח' חיי טייב 22, הר נוף, ירושלים. יה"ר שירווי רב נחת מכל יוצאי חלציהם.

בשבת פרשת קדושים יחל השיעור בשעה 5:15 אחה"צ בביהכ"ס אהל שרה ויהיה בענין:

לפני עיוור לא תיתן מכשול

מנחה בשעה 4:50

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

בגדרי מצות 'תשביטו'

(מקור חיים תמה) והרב רבי לוי יצחק מבארדיטשוב (בהגהותיו על המשניות), שלמרות שהלכה כחכמים, אפר החמץ מותר.

אר"א שצ"ע איך מתיישבים הדברים בדעת הרמב"ם, דהנה הטור שכתב שלחכמים אפרו אסור הוסיף שכן נראה מדברי הרמב"ם. וכבר העיר הב"י על לשונו, הלא מפורש כן ברמב"ם (חמץ ג,יא), שהשורף חמץ קודם זמן איסורו אפרו מותר, אבל לאחר זמן איסורו אפרו אסור. וכן כתב המ"מ שם, וכ"ה בבאור הגר"א, שלהרמב"ם האפר אסור. [וכבר פירשו האחרונים בכמה דרכים, מדוע אם כן מותר לשרוף החמץ לחכמים, והלא כל הנקברים לא יישרפו כדי שלא יהנה מאפרן. אחד הטעמים הפשוטים הוא, דכיוון דמוזהר עליו בכל רגע בכל יראה, לא החמירו בו בדרך ביעורו והתירו לבער בדרך הקלה והקרובה לו, משא"כ בשאר איסורי הנאה שאין בהם איסור השהייה. וע"ע חק יעקב ומנחת ברוך].

אבן, אף כי ברמב"ם נראה שנקט לאסור האפר, מצינו דעה בראשונים שאף לחכמים האפר מותר. כן דייק בקהלות יעקב מדברי הר"ן (ריש פרק ב' דפסחים), שפסק לחכמים דהשבתתו בכל דבר, וכתב בהמשך שאם ישרוף החמץ לגמרי, אף לאחר זמן איסורו - אפרו מותר. ואף שהיה מקום לומר שדבריו שבהמשך אזלו רק בדעת רבי יהודה, וכפי שכתבו התוס' לשמוע כן מדברי אותה סוגיא, דלר"י הוה אמינא שמותר להסיק בו תנור וכיריים משום דאפרו מותר, משא"כ לחכמים - אכן, רוח ה' דיבר ברבנו הקה"י, שכן נמצא להדיא בחידושי רבנו דוד תלמיד הרמב"ן (שהם מקור דברי הר"ן בכ"מ), שגם לחכמים האפר מותר [ופירש דברי הגמרא שם באופן אחר]. וטעמם מתפרש כדברי רעק"א, שהואיל ונעשית מצות השבתה בשריפת החמץ אף לחכמים, הרי פקע איסורו, ככל דבר שנעשית מצוותו.

ב הרי לנו פלוגתת הראשונים אם נקטינן הך סברא דנעשית מצוותו לחכמים להתיר את האפר, אם לאו. ויש להבין במאי פליגי. ובפשוטו נראה שנחלקו בסברת הגר"ח, האם לחכמים מצות 'תשביטו' חלה בעצם החפצא דחמץ כמו לר' יהודה, או שהיא מצות גברא.

ייש לראות דאזלו הראשונים לשיטתייהו, דהנה הרי"ף (בפסחים מה) הביא דברי התוספתא (פ"ג דפסחים) דמלוגמא שנסרחה אין צריך לבער. וכתבו הר"ן ורבינו דוד שם שבירושלמי מבואר שזה רק בשנסרחה ולבסוף נתחמצה, דמעולם לא היתה חמץ, אבל בנתחמצה [בפסח] ולבסוף נסרחה חייב לבער, שכבר חל עליו חיוב דתשביטו. ונראה שמדין זה מבואר שגדר דין 'תשביטו' גם לחכמים הוא בחפצא דחמץ שטעון השבתה, כי אם הוא רק דין על הגברא, הלא ברגע שנסרחה ונפסל מאכילת כלב אינו עובר עליו בכל יראה ובל ימצא והרי הוא מושבת ועומד, דתו לא הוי 'חמץ' [אף שאיסור הנאה שבו לא פקע, שכבר חל איסור על גוף המלוגמה

א נראה ברור דהנן רבוואתא סברי שאיסור הנאה מהפחמים אינו אלא מדרבנן, ודווקא בפחמים אסור אבל לא באפר, כמו שכתבו התוס' בפסחים (כ: ד"ה בישראל) לחלק בין גחלת לאפר. ואפשר שטעם החילוק הוא שאף שהגחלת מצד עצמה מותרת כיוון שנעשית מצוותו, אך אם נתיר לכתחילה להשתמש דמי לנתנה מן החמץ גופיה בכך שהוא עושהו פחמין. משא"כ אפר שהוא רחוק יותר מן החמץ, וגם אולי אין דרך ליהנות בו, לא אסור.

א תנן (ריש פרק ב דפסחים): ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. הרמב"ם (חמץ ומצה ג,יא), ובעקבותיו בשו"ע (תמה,א) פסק כחכמים, (וכן דעת בעל העיטור, רבנו יונה, הר"ן ועוד). ואילו רש"י (מובא בטור תמה) ותוס' (פסחים כז: וסוכה לו. לו. וכן דעת סמ"ג ומהר"ח א"ו) נקטו להלכה כרבי יהודה, שכן סתמה המשנה בסוף תמורה, שחמץ בפסח הוא מאיסורי הנאה הנשרפים, ואמרו שם בגמרא, סתם לן תנא כרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה. וכתב הרמ"א שמנהגנו לשרוף החמץ, לחוש לדעת רש"י ותוס'. [אכן, כיוון שאנו שורפים קודם שעה שביעית, אין אנו יוצאים בכך אלא את שיטת רש"י (בפסחים יב) דלרבי יהודה מצוותו בשריפה קודם זמן איסורו, אבל לרבנו תם, הרא"ש ועוד ראשונים, לא אמר רבי יהודה בשריפה אלא בהגיע זמן איסורו, דומיא דנותר].

והנה אמרינן בתמורה (לד. והתוס' שם גרסו כן במשנה) כל הנקברין אפרן אסור וכל הנשרפין אפרן מותר. ועל פי זה נקטו התוס' (בפסחים כא: ד"ה בהדי) והרא"ש והטור (תמה) שלרבי יהודה שחמץ בפסח בשריפה, אפרו מותר בהנאה, ולחכמים שביעורו בכל דבר אפר חמץ ששרפו לאחר שנאסר בהנאה אסור.

והקשה הגרעק"א (בגליון השו"ע א"ח תמה), הלא הטעם שהנשרפים אפרן מותר, פירשו בתוס' (בתמורה לג: ד"ה בהדי) משום שנעשתה מצוותו, וכל דבר שנעשית מצוותו פקע איסורו, משא"כ הנקברין שאין בהם מצוה מהתורה לעשות בהם כלום, לכן אפרן אסור. ואם כן, חמץ בפסח שיש בו מצות 'תשביטו', ואם שרפו הרי נעשית מצוותו גם לחכמים דאמרי השבתתו בכל דבר, הרי צריך להיות אפרו מותר אף לחכמים.

והיר"ן הגר"ח (בהלכות חמץ ומצה), שלרבי יהודה דיליף חמץ מנותר שדינו בשריפה (פסחים כז:), הרי החפצא דחמץ טעון שריפה כמו נותר, ובזה אמרינן דכיוון דנעשית מצוותו פקע איסורו, וככל הנשרפין שטעונים שריפה בחפצא, מה שאין כן לחכמים דהשבתתו בכל דבר, אין זה דין בחפצא דחמץ שהוא טעון השבתה אלא מצוה על הגברא להשבת החמץ, ובזה לא אמרינן דנעשית מצוותו פקע איסורו, דאין זה 'מצוותו' דחמץ אלא הוא דין המוטל על הגברא, והיאך יפקע איסור החפצא על ידי שנעשית מצות הגברא, הלכך אפרו אסור.

ונחזי אנן, האם דין זה, שלחכמים אפרו אסור, מוסכם על הראשונים. הנה הקשה המג"א (תמה) על הרמב"ם והשו"ע שפסקו כחכמים וכתבו שרשאי גם לשרוף [כגרסתם במשנה 'וחכמים אומרים 'אף' מפרר וזורה לרוח'], הלא תנן בתמורה שם הנקברין לא יישרפו, ומדוע רשאי לשרוף החמץ הלא השבתתו בכל דבר והוא מן הנקברים. ותיירץ רעק"א, דהרמב"ם סבירא ליה דלא כהתוס' והרא"ש והטור אלא אף לחכמים אפרו מותר, וכהטעם האמור, דכיון דאיכא מצות השבתה הרי נעשית מצוותו. והרי הטעם דהנקברים לא יישרפו, מבואר בגמרא שם, שמא יבוא ליהנות מאפרו, וכיוון דאפרו מותר אם כן רשאי לשרפו. וכן נקטו כמה גדולי עולם כסברא זו בשיטת הרמב"ם; בתשובת אבני מילואים (יט), והגר"י מליסא

ואכן כן נמצא בדברי הראשונים, שמקיימים 'תשביטו' בהוצאה מהבית. כן כתב המאירי (פסחים ו), שהמוצא חמץ בביתו ביום טוב והוציאו מביתו, לרבי יהודה ביטל מצות תשביטו אך לחכמים קיים תשביטו. וכן מבואר בספר יראים (תלו). וכן כתבו התוס' (כא: ד"ה עבר), שלרבי יוסי הגלילי שחמץ מותר בהנאה בפסח, המוצא חמץ ברשותו פסח מותר לכתחילה למכרו לגוי. וכיוצא בזה כתב הרא"ש (כה) דלר' שמעון שחמץ מותר בהנאה בערב הפסח, יכול למכרו באותה שעה לגוי.² וכ"כ הטור (תמו) שהמוצא חמץ מרשותו, לר' יהודה לא קיים 'תשביטו', ומשמע שלחכמים מקיים המצוה בהוצאה מרשותו.³

ובש"ט הגבורים (רפ"ב דפסחים) מביא מריא"ז שצריך לבער החמץ מהעולם כדי לקיים תשביטו, וזה לכאורה כחבל האחרונים הנ"ל. אמנם, המעיין בפסקי ריא"ז שנדפסו מחדש יראה שנחסרו בשה"ג כמה מלים מפני חילופי הדומות, ושם מבואר דהיינו דווקא לרבי יהודה שמצוותו בשריפה, אבל לחכמים דהשבתתו בכל דבר, סגי בהוצאה מן הבית.

הרי לנו שבראשונים מבואר לכאורה דלא כפי שתפסו גדולי האחרונים בפשיטות להצריך ביעור מן העולם. אך לכשנעיין נראה שיש לשיטת האחרונים בית אב, שהרי רבנו דוד והר"ן נקטו שמלוגמה שנתחמצה ולבסוף נסרחה אעפ"י שנפסלה מאכילת כלב חייב לבער. והרי אילו דין 'תשביטו' גדרו רק להוציא מהבית את החמץ, הלא כשנפסלה מכלב ואינה בגדר 'חמץ' סוף כל סוף אין לו בביתו חמץ, והרי הוא מושבת. ומוכח שנקטו שגדר השבתה היא כיליון גמור, ולכן גם כשנפסלה עדיין לא קיים בה 'תשביטו'. והרי מדבריהם מוכח נמי גם כדינו של רעק"א שגם לאחר שנתן לגוי עדיין חייב לחזור אחריו לבערו, שלכן גם בשנפסל מאכילת כלב חייב לבערו מן העולם. וא"כ מוכח גם דסבירא להו ד'תשביטו' הוא בגוף החמץ וכדנקט הגר"ח.

והנה, על קושית רעק"א הנ"ל למה לחכמים האפר אסור והרי נעשית מצוותו, תירץ בפרי יצחק (ח"א יט) שכיוון שלחכמים החיוב הוא רק להוציא מרשותו ואין צריך לבערו מן העולם, אין שייך לומר 'נעשית מצוותו' שהרי המצוה היא לבער הבית מן החמץ, לא ביעור החמץ בעצם, ולא שייך שייפקע איסור הנאה מהחמץ בעשיית מצות הבית.

ואם כן, הרי נראה ששתי שיטות הראשונים הולכים אל מקום אחד, שהרי כאמור נראה מרש"י, תוס', הרא"ש והטור שגדר הביעור לחכמים הוא להוציא החמץ מן הבית, ולכן כל אלו הראשונים סוברים שלחכמים אפר החמץ אסור, שאין זו 'מצוותו' דחמץ אלא מצות ביעור מן הבית. ואילו הר"ן ורבנו דוד שסוברים גבי מלוגמא שנסרחה דאכתי קיימא חובת ביעור, מוכח שלדעתם גדר המצוה היא באיבוד החמץ מן העולם, ולכן לשיטתייהו אזלי דלחכמים אפר החמץ מותר, משום דנעשית מצוותו.

הרי זכינו עד עתה לבאר בשני אופנים דעת האוסרים אפר החמץ לחכמים ולא אמרינן 'נעשית מצוותו', אם משום

ג נראה שמהתוס' והרא"ש יש לדחות הראיה, דלמ"ד חמץ מותר בהנאה, מסתברא דלא הקפידה תורה שהחמץ ייאבד מהעולם, רק הקפידה על ההימצאות ברשות, שהרי מותר לאדם לסחור בו ולהנות ממנו בכל מיני אופנים, ולכן הם מפרשים השבתה מן הבית דווקא, משא"כ לדין שגם חמץ מופקר אסור בכל שימו, יש לפרש 'השבתה' במובן כליין.

ד נראה שיש לדחות שכונת המאירי והטור להוציא למקום שיאבד שם, כגון על ידי פירור או מקום דריסת רגלי אנשים או למקום סרוח וכדומה, וקיצרו בלשונם.

[הזו] ומדוע צריך לבערו - ומה מוכח שהשבתה הוא דין שחל בחפצא דחמץ, וכיון שחל בו דין השבתה קודם שנסרחה תו לא פקע. **והנה** חילוק זה של הירושלמי שייך לכאורה רק בתוך הפסח, אבל קודם הפסח, מה לי אם נתחמצה לבסוף או מקודם, לעולם אין צריך לבער דהא לא היתה שעה שנאסרה. וכבר עמד הבית-יוסף על הרא"ש והטור שהביאו חילוק הירושלמי ומשמע מדבריהם שחילוק זה אמור בין בפסח בין קודם הפסח, וזה תימא. וכבר ביאר החזו"א (קטו,יא) שהם מפרשים דמיירי בשנסרחה ונפסלה רק מאכילת אדם, ובוה הדין הוא לדעת הרבה ראשונים שחמץ שנפסל מאכילת אדם ואילו הכלב יכול לאכלו, שאם ראוי לחמץ בה עיסות אחרות חייב לבער, כדין שאור, ואם אינו ראוי לחמץ בו אינו חייב לבער. ופירש הרא"ש חילוק הירושלמי, שאם נתחמצה קודם שנסרחה ראוי לחמץ בה עיסות אחרות, ואם נסרחה מקודם אינו ראוי. והרי זה חילוק מציאותי בטיב החמץ, ולא חילוק דיני, ולכן אין בדבר הפרש בין קודם הפסח או בפסח עצמו. הרי שלדברי הרא"ש והטור אין לנו כל מקור מהירושלמי לחייב ביעור בחמץ שנפסל בפסח מאכילת כלב, דהירושלמי מיירי בשראוי לאכילת כלב.

הרי לפי האמור נמצאת מחלוקתם מבוארת; רבנו דוד והר"ן סוברים שגם לחכמים החמץ בעצמו טעון השבתה, וכיוון שזהו דין שחל על החפצא, הרי גם אם כבר בטל מלהיות 'חמץ', דין השבתה שבו לא פקע, ולכן אם נתחמצה בפסח ולבסוף נסרחה חייב לבער, ואילו להרא"ש והטור היא חובת גברא, וכשנפסלה מאכילת כלב ואינה 'חמץ' תו לא שייך בה דין השבתה.

ואם כן, הרי היא היא מחלוקתם לענין אפר חמץ, דלר"ן ורבנו דוד אפר החמץ מותר כיוון שכבר נעשית מצוותו של החמץ, ואילו להרא"ש והטור שהיא חובת גברא לא שייכא סברת 'נעשית מצוותו' להתיר את החמץ, כדברי הגר"ח.

ודאיתנין להכי, שוב יש לומר באופן פשוט יותר, דהנה יש לחקור האם גדר 'תשביטו' הוא השבתה מן העולם דווקא או השבתה מרשות האדם, ונפ"מ במי שהוציא חמץ מרשותו ולא איבדו, האם קיים מדאורייתא מצות 'תשביטו', לחכמים דהשבתתו בכל דבר, אם לאו. והנה גדולי האחרונים נקטו שאם הוציאו מרשותו, אף דבודאי אינו עובר תו בבל יראה, לא קיים מצות עשה דתשביטו. כן כתב השאגת-אריה (פג), וכן דעת המקו"ח (תלא בפתיחה סק"ב) וכן נקט רעק"א (בגליון השו"ע תמג), והוסיף שהנותן חמצו לגוי בפסח, עליו ליטלנו בחזרה מן הגוי ולבערו מן העולם, ואם לא עשה כן ביטל מצות 'תשביטו'. וכן נקט החזו"א בכמה דוכתי. והוכיחו כן מדאמרו חכמים מפרר וזורה לרוח או מטיל לים, משמע דלא סגי בהוצאה מן הבית אלא בכליון. אכן צ"ב בראייה, דההוא משום תקלה הוא, כדי שלא יבואו ליהנות ממנו בני אדם, וכמו שכתב רש"י (פסחים כה. ד"ה או; ע"ז מג:), אך עיקר מצות תשביטו יש לומר דסגי במה שהוציאו מן הבית, וכדכתיב 'תשביטו שאור מבתיכם'. ואדרבה, מרש"י מדוייק כן, דלולא טעמא דתקלה, שפיר דמי להוציאו מביתו.²

ב ויש מקום לדחות, שרש"י נותן בזה טעמא דקרא, כיוון שאפשר למוצאו ולהשתמש בו, אין זו 'השבתה' שאמרה תורה. וכיוצא בזה כתב רש"י בתמורה (לד). בהא דכל הנשרפים לא ייקברו, דלמא אתי איניש ואשכח להו ואכיל להו. והקשה רעק"א שם למאי צריך טעמא לזה כיון דמצוותו בשריפה פשיטא דלא ייקבר לבטל מצוותו. אך רש"י נתן טעם לדין, וכדרכו בהרבה מקומות.

ממלאכה קיים עשה דשביתה, לבין אכילת ציפור טמאה שיש בה מלבד הלאו וגם איסור עשה ד'כל צפור טהורה תאכלו', אבל אין מצוה באכילת ציפור טהורה אלא איסורא הוא שלא לאכול טמאה, שהרי אין המבוקש אכילת ציפורים טהורות אלא מניעת אכילת הטמאות היא לבדה המכוון. ואם כן, המנ"ח נקט ד'תשביטו' היא מצות עשה, שרצון התורה בהשבתה, אלא שהיא מתקיימת באי-עשייה, בכך שאין לאדם חמץ בפסח, וכדוגמת שביתה בשבת. ואילו הגר"ח חידש חידוש מופלא, שלחכמים שאמרו השבתתו בכל דבר אין 'תשביטו' מצוה אלא איסור שלא לקיים חמץ, כלאו הבא מכלל עשה. וצריך לדחוק לפי זה דהא דמברכינן על ביעור חמץ להגר"ח, זהו מחמת הדין דרבנן לבדוק ולבער.

והנה חקר בספר דברי יחזקאל (י) במי שהשבית חמץ לאחר זמן, ולא מיד בחצות היום, האם ביטל עשה בכל עשה ושעה שלא השבית, או שמא לא ביטל אלא שאיחר המצוה אך לבסוף קיימה. והביא מחלוקת אחרונים בדבר. המג"א (תמו) נקט שביטל עשה, ואילו הצ"ח (פסחים ו יב) נקט שאין בדבר ביטול עשה. וכתב שכנראה נחלקו בדבר הראשונים, דהנה האור-זרוע הביא שהריב"א השאיר כזית חמץ אחר חצות יום י"ד, כדי לשורפה ולקיים מצות השבתה כרבי יהודה [והוא מבעלי התוס' שלר"י אחר חצות דווקא מצוותו בשרפה]. ותמה האו"ז, האיך הכניס עצמו לספק ביטול עשה דתשביטו שהרי אי אפשר לצמצם הרגע לבער מיד בהגיע חצות. הרי שהאו"ז נקט שבכל רגע שאינו עוסק בהשבתה הוא מבטל עשה, ואילו הריב"א כנראה נקט שאין זה מבטל אלא מאחר, ולכן העדיף לקיים עיקר המצוה כרבי יהודה, הגם שנכנס לחשש איחור במצוה [והרי הוא מאחר לצורך קיום המצוה דלכתחילה].

ונראה שחקירה זו תלויה בחקירת המנ"ח הנ"ל, שהרי אם המצוה מוגדרת כ'קום ועשה', כלומר שמעשה ההשבתה הוא עניינה של המצוה, הרי המעשה נעשה לעולם רק פעם אחת, וגם אם עשהו לאחר זמן, סוף סוף עשה את המעשה המבוקש ואינו מבטל המצוה אלא מאחרה. אבל אם גדר המצוה הוא ב'שב ואל תעשה', כלומר בכך שאין לו חמץ, הרי המצוה היא בתוצאה, ואם כן מסתבר שכיוון שמחצות היום הוא מצווה ב'תשביטו' הרי שגדר המצוה הוא שבכל רגע ורגע מחצות היום לא יהיה חמץ ברשותו, וא"כ אם איחר ההשבתה ביטל את המצוה המבוקשת באותו הזמן שלא השבית [וכל שכן לדרך הגר"ח שכל ענין ה'תשביטו' הוא אך איסור, בודאי שעבר על האיסור בכל רגע שלא השבית].

ד והנה אמרו בגמרא (פסחים ד:) דמדאורייתא בביטול סגי, ופירש"י, מדכתיב תשביטו ולא כתיב תבערו. והקשו תוס', הלא 'תשביטו' היינו תבערו - ולר"י היינו בשריפה דווקא - ולא ביטול. ועוד, שהרי המצוה היא ממש שעות ולמעלה דלא מהני אז ביטול. וכתב המנ"ח שנראה שנחלקו בחקירתו הנ"ל, דלכו"ע מצות 'תשביטו' חלה רק אחר חצות, אלא שהתוס' נקטו ד'תשביטו' היינו מצוה בקום ועשה, קום והשבת, ולכן לא שייך לפרש דהיינו ביטול, דאחר חצות אי אפשר לעשות מעשה ביטול, אבל רש"י נקט שגדר המצוה הוא שב ואל תעשה, ועל כן בביטול שיבטל קודם זמן איסורו מקיים את העשה בכך שמשש שעות והלאה אין בידו חמץ. וכבר כתב כן הרמב"ן (בלקוטות על

שאין 'תשביטו' מצוה בחפצא דחמץ אלא מצות הגברא (הגר"ח), אם משום שהיא מצות ביעור מן הבית ולא כיליון החמץ מן העולם (פרי יצחק). והשתא תסתער הקושיא בשיטת הרמב"ם, שנראה דלא סבירא ליה כאף אחד מן הטעמים, דהנה המ"מ (חמץ ד, יא - דלא כפי הנראה שהבין הראב"ד) נקט בדעת הרמב"ם והרי"ף שסוברים כהירושלמי שמלוגמא שנתחמצה בפסח ולבסוף נסרחה חייב לבער. ועוד יש לשמוע מדברי הרמב"ם (ג, יא - כפי רוב הגרסאות) שאם נתן חמצו לגוי קודם שעה שישית אינו חייב לבערו, משמע שאם נתן לגוי לאחר זמן איסורו חייב לבער, וכדברי רעק"א. ואם כן הרי נראה שסובר הרמב"ם ש'תשביטו' היא מצוה שחלה בחפצא דחמץ ואינה פוקעת גם לאחר שנפסל מאכילת כלב או לאחר שהוציאו מרשותו לרשות הגוי. וכן מוכח שסובר שהמצוה היא לבער את החמץ מן העולם ולא סגי בביעור מן הבית. ואם כן מה טעם הרמב"ם שפסק דאפר חמץ אסור, והלא נעשית מצוותו.

ג על כן עלינו להעמיק עוד חקר בגדרי 'תשביטו', דהנה איתא בברייתא (פסחים יב:) א"ר יהודה, אימתי [אין ביעור חמץ אלא שריפה], שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר. ופרש"י 'שלא בשעת ביעורו' - בתחילת שש וכל שש דאכתי מדאורייתא שרי, אבל בשבע שהוא מוזהר מן התורה השבתתו בכל דבר. והתוס' בשם רבנו תם חולקים ומפרשים אפכא, שבשעת האיסור קאמר רבי יהודה שריפה דווקא, אבל קודם לכן השבתתו בכל דבר. וכן נקטו רוב הראשונים. ובתורא"ש ותוס' שאנץ, וכן ר"ת בספר הישר, תמהו על רש"י מהא דבסוף תמורה תנן דחמץ הוא מהנשרפין, והעמידוהו בגמרא כרבי יהודה, והרי לפרש"י השבתתו בפסח בכל דבר ואם כן מדוע הוא מהנשרפים. ובספר המכתם (דף לט) דחק שכוונת המשנה קודם חצות, אך רבנו תם דחה שאם כן אינו אסור בהנאה, כדין חרכו קודם זמנו.

והנה המנחת-חינוך (ט) חקר האם מצות 'תשביטו' היא מצוה ב'קום ועשה', קום והשבת, או מצוה ב'שב ואל תעשה', כלומר שקיומה מתקיים בתוצאה, בכך שהחמץ מושבת. ולפי צד זה גם כשאין לאדם חמץ ברשותו כלל, קיים מצות תשביטו. והביא מדברי הרמב"ם שהקונה חמץ או מחמיץ בידים בפסח לוקה משום בל יראה. וכך גרס בגמרא (פסחים צה), כגרסת רבנו חננאל, שאין לוקים בבל יראה משום לאו שאין בו מעשה, הא אם עשה מעשה - לוקים, ודלא כגרסת רש"י ותוס' דאין לוקים משום דהוי לאו הניתק לעשה ד'תשביטו'. ואמנם צ"ב בסברא, מדוע להרמב"ם לוקה במעשה ולא הוי לאו הניתק לעשה. ופירש המנ"ח שלהרמב"ם מצות תשביטו עניינה שב ואל תעשה, שהחמץ יהיה מושבת, ועשה כגון זה שהוא בהעדר מעשה, אינו מנתק את הלאו, שאין כאן מעשה מצוה המתקן את הלאו אלא המצוה מתקיימת בכך שלא יהיה חמץ.

והגר"ח (בהלכות חמץ) חידש לומר ד'תשביטו' הוא 'איסור' עשה ואין זו 'מצות' עשה המנתקת לאו. ויש להדגיש שגדר זה שונה לגמרי מהמנ"ח, והוא מחודש מאד, דהנה כבר כתב הרמב"ן (בספר המצוות להרמב"ם, שורשו) להבחין בין שביתה בשבת שהיא מצות עשה המתקיימת ב'שב ואל תעשה', כי כוונת התורה שאדם ישבות, ועצם השביתה והמנוחה היא המבוקש, וכששבת

בכל דבר [וס"ל להגאון כשיטת רש"י בדף יב הנ"ל]. ותירץ גאון דלא מהני ביטול לחמץ ידוע. וכך יש גרסה אחת בדברי הרמב"ם (רפ"ב). אלא שדעה זו יחידאה היא, וכבר הראו הכס"מ והפר"ח מכמה סוגיות שמבואר שמועיל ביטול גם לחמץ ידוע. וכך גם דעת רש"י עצמו (בדף מט הנ"ל ובעוד מקומות, וכדלהלן). ואם כן אכתי קשה הלא אף לרבי יהודה לא יהא יושב ובטל כשלא מצא עצים, שהרי מקיים המצוה בביטול. ואין לומר דלא מהני ביטול לרבי יהודה, כאמור.

אך הענין יתבאר עפ"י דברי רש"י עצמו (בסידורו, ומובא בשמו במחזור ויטרי ובשבלי הלקט) שהלכה כרבי יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה, ואף על פי שאם ביטלו מהני [הרי שנקט דמהני ביטול גם לחמץ ידוע], אפילו הכי עיקר מצוותו בשריפה. וכיוצא בזה כתב המאירי (ריש פסחים, ובמגן אבות יח) ש'תשביטו' משמעותו גם תבטלו, אך כוונה ראשונה של תורה היא לבער, והיא עיקר המצוה. וכן כתב בתוס' רי"ד, שעיקר מצוותו בשריפה, אך גם בביטול קיים מצוותו. ובאו"ז הביא מהר"ר שמואל מפלייזא (על פיוט של ר"י בן עלם) דתשביטו תרתי משמע: תבערו, ושיהיה מושבת. וצ"ב מהו ענין 'כוונה ראשונה' ושניה של תורה, ומה מקור להנך תרי דיני תשביטו.

ונראה שהדברים מתבארים מדברי רש"י עצמו, שפירש (בפסחים צה.) הא דאמרינן דבל יראה ניתק לעשה דתשביטו: 'ולא יראה - אם נראה תשביטוהו, לעולם הוא בעמוד והשבת כל ימות המועד'. ומה בא ללמדנו באריכות לשונו? אך נתכוון לתרץ תמיהת האחרונים (נוב"א או"ח כ; פרי יצחק יז) מנין דעשה דתשביטו אמור כל שבעת הימים, שלכך העשה מנתק את הלאו דבל יראה, והלא 'ביום הראשון' כתיב [ובאו"ז אכן נסתפק בדבר. והאדר"ת בהערותיו על הרמב"ם רצה לומר עפ"י דברי הרמב"ם ברמזי המצוה ד'תשביטו' אינו אלא ביום הראשון, ולכן לשיטתו אין זה לאו הניתק לעשה, שלכך לוקים עליו. אך לפי הגרסה המדויקת במהדורת פרנקל אין דיוקו דיוק, שהנוסח ברמזות הרמב"ם הוא 'מיום הראשון' ולא 'ביום הראשון' - וזהו שכתב רש"י שכן קבלו חז"ל בגדר מצות 'תשביטו', שהיא כסניף ללאוין דבל יראה ובל ימצא, שאם החמץ יראה בכל שבעת הימים, מצוה עלינו להשביטו כדי להינצל מהלאוין הללו. נמצא דבבל יראה גילתה תורה גדר נוסף במצות תשביטו, שאם נראה ונמצא חמץ, אתה מצווה להשביטו, וזה בנוסף למצוה העצמית של 'תשביטו' שנאמרה 'ביום הראשון' קודם חצות דווקא.

הרי מבואר מכל זה בשיטת רש"י, ד'תשביטו', מלבד הציווי העצמי שיש בו, להשביט קודם זמן איסורו בשריפה [לרבי יהודה], יש בו עוד גדר כסניף ללאו דבל יראה, שהוא תיקונו של הלאו, והוא אמור בכל ימי החג, להשביט את החמץ כדי שלא יעבור עליו בבל יראה. ואם כן נראה שלפרש"י פשוטו של מקרא הוא 'ביום הראשון' דווקא, כלומר להשביט קודם זמן איסורו בשריפה. והיא מצוה עצמית ב'קום ועשה' וזוהי 'כוונה ראשונה'

(פסחים). שצדד כרש"י, ותירץ את קושית התוס' ד'תשביטו' היינו שיהיה מושבת, ושפיר מתקיימת המצוה מחצות והלאה הגם שהכוונה על ביטול הנעשה מקודם.

א"א שכנגד הסבר זה ברש"י עומדים דברי רש"י הנ"ל (יב:) דלרבי יהודה מצות שריפה אמורה דווקא קודם זמן איסורו. הרי שמצות תשביטו לרש"י היא מצוה בחיוב דקום והשבת, המתקיימת קודם הזמן. [ובמנ"ח שם כתב לפי דרכו דחיוב שריפה לרבי יהודה הוא מדין שריפת איסור הנאה ולא משום מצות 'תשביטו'. אכן ברש"י לא יתכן לומר כן שהרי קודם חצות עדיין אינו אסור בהנאה, ובהכרח שחיוב השריפה הוא משום מצות 'תשביטו'].

והיה מקום לתרץ את רש"י מקושית התוס' באופן אחר מהרמב"ן והמנ"ח, וכפי שכתבו מהרש"א ופני יהושע שם (ד:), דאדרבה, רש"י הולך לשיטתו דלרבי יהודה מצות שריפה דווקא קודם זמנו, ואם כן מצות 'תשביטו' נאמרה קודם חצות, ואז הרי אפשר לקיימה גם בביטול.

א"א שתירוץ זה תמוה, הכי נימא דלרש"י אין 'תשביטו' לאחר חצות, והרי מבואר בגמרא (צה. לגרסת רש"י) שבל יראה הוא לאו הניתק לעשה דתשביטו כל ימי הפסח, הרי שהיא מצוה שקיימת בכל הפסח. ואם כן הדרה קושיא לדוכתה, איך אפשר ד'תשביטו' היינו ביטול והלא עיקר המצוה נאמרה מחצות יום י"ד למשך כל הפסח ואז כבר אי אפשר לבטל.

ועוד קשה לפרש"י דכיוון דמצות 'תשביטו' נוהגת בהכרח כל שבעה, אמאי חיוב השריפה לרבי יהודה הוא דווקא קודם חצות ולא אחר כן. ועוד קשה לפרש"י, לרבי יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה, היאך מהני ביטול, הלא 'תשביטו' היינו בשריפה ולא בביטול [ובשלמא לחכמים לא קשה, שכבר הראינו לעיל בדעת רש"י דסגי מהוצאה מרשותו ואין צריך לבערו מן העולם, הלכך בביטול מקיים 'תשביטו' דתו אין החמץ ברשותו]. ומה שחידש הצ"ח דלרש"י אכן לא יועיל ביטול לרבי יהודה, זה נסתר ממתניתין (מט.) ומרש"י שם, דהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ונזכר שיש לו חמץ בביתו דמבטלו בלבו, ומיירי התם אליבא דרבי יהודה, יעו"ש בסוגיא, וכן הוא מפורש ברש"י שם דלר"י שפיר מהני ביטול.

ועוד קשה, דהנה בפסחים (כו.) אמרו חכמים לרבי יהודה דיליף ביעור חמץ בשריפה בקל וחומר מנותר, דזהו דין שסופו להקל ואינו דין, שהרי אם לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל [וכבר פירשו אחרונים, שאף שמ"מ חייב לבערו כדי שלא לעבור בבל יראה, מ"מ ייבטל הוא ממצות 'תשביטו'. אכן במכלתא דרשב"י מבואר שיהא יושב ובטל ממעשה כפשוטו. ויש ראייה ממדרש זה כדעה המובאת בתוס' דמושה חמץ בפסח על מנת לעברו אינו עליו בבל יראה. ואכ"מ]. ובארחות חיים הביא בשם גאון להקשות מדוע יהא יושב ובטל מעשה דתשביטו, הלא עדיין יקיים מצוה זאת על ידי הביטול, שהרי מיירי כאן קודם זמן איסורו, דלאחר זמנו אף לר"י השבתו

לרפי שיטת רש"י תתורץ קושית האחרונים (ע' שאג"א) אמאי חשיב בל יראה לאו הניתק לעשה, והלא הוא לאו שקדמו עשה, דהעשה חייל קודם שחל לאו דבל יראה [ואף לרש"י שב"י חל בחצות, אך ה'תשביטו' חל קודם זמן איסורו] - דלשיטת רש"י דהניתוק לעשה אינו מדין 'תשביטו' העצמי, שהרי הוא מסתיים קודם חצות דעדיין ליכא בל יראה כלל, אלא בהכרח הניתוק הוא רק לדין 'תשביטו' שהוא סניף ללאו דבל יראה, והוא מתחיל רק לאחר חצות, וכבר חל עליו בל יראה לרש"י הנ"ל.

ה מעתה נבוא לתרץ קושית בעלי התוס' על רש"י ששריפה לר' יהודה היינו קודם חצות, והרי במשנה בתמורה מנו את החמץ בפסח בכלל הנשרפין, כרבי יהודה, והרי בפסח השבתתו בכל דבר ולא דוקא בשריפה.

דהנה לפי כל המבואר בשיטת רש"י יקשה עוד, דהנה נקטו האחרונים בפשיטות שלא שייך גדר 'נעשית מצוותו' באיסורי הנאה הנשרפין אלא אם חיוב השריפה הוא גופא משום האיסור הנאה שבחפץ. ובנוב"י (יו"ד צ) תירץ לפי זה מה שהקשה שם אמאי במת שנקבר אינו מותר מיד בהנאה כיוון דנעשית מצות קבורתו. ותירץ דאין מצות הקבורה משום איסור הנאה כמובן. [ובאבי עזרי תירץ באופן אחר, דמצות הקבורה היא שייקבר לעולם ועדיין לא נגמרה. ועוד יש לתרץ עפ"י ד הקובץ שיעורים (ב"ק מה) ד'נעשית מצוותו' שייך רק כשכבר ליכא השתא סיבת האיסור, וכל האיסור רק מפני העבר, אבל כשגוף האיסור ישנו בעולם וסיבת האיסור עדיין קיימת, לא מהני בזה 'נעשית מצוותו', ותירץ בזה קושית הרש"ש שם, אמאי בשור הנסקל אינו מותר לאחר שנעשתה מצוותו לסוקלו]. והאריכו בזה הגר"ש היימן והחזו"א. ואם כן תקשה לרש"י שמצות השריפה לר"י קודם חצות דווקא, בהכרח אין המצוה משום איסור הנאה, דאכתי ליכא איסור, וא"כ אמאי לרבי יהודה החמץ אפרו מותר, הלא אין מצות השריפה משום האיסור.

והנה הגרא"ו (בקובץ שיעורים ח"ב כא) שאל את הגר"ח על דברי התוס' בתמורה הנ"ל דלהכי אפר הנשרפין מותר משום דנעשית מצוותו, והרי כלל זה נאמר בגמרא בקדשים וכיוצא בהם, ושם היינו טעמא, כמפורש בתוס' ישנים (ביומא נט:), משום שלאחר שנעשתה מצוותם תו לא קיימי לגבוה ולכן פקע מהם איסורם, וכדין קדשים שמתו שיצאו מידי מעילה, ואם כן מה שייכות לדין זה עם איסורי הנאה, והלא אלו אינם אסורים משום דקיימי למצוה שהרי ודאי האיסור אינו תוצאה של מצות השריפה. ותירץ לו הגר"ח עפ"י ד' התוס' בזבחים (ט) שקדשים שמתו אסורים בהנאה מדאורייתא, למרות שאינם עומדים למצוותם. הרי שלדבריהם יסוד ההתר' ד'נעשית מצוותו' אינו כדברי התו"י דלא קיימו תו למצוותן אלא זהו מתיר באופן חיובי, דדינא הוא בלא טעמא שכל דבר שנעשתה מצוותו האמורה בו פקע איסורו. ובשיטה זו אזלו התוס' בתמורה שנקטו גם באיסורי הנאה להך דינא.

של התורה, כלומר הכוונה המפורשת בפשט. ואולם נכלל בזה עוד דין מדרשא ומילפותא דבל יראה, שנוהג מחצות יום י"ד ובמשך ימי החג, והוא להשביט כל חמץ שנמצא במועד כדי שלא לעבור עליו בבל יראה [ושיטת רש"י (בפסחים ד וב"ק כט) דבל יראה נוהג כבר מי"ד בחצות, כשיטת הרמב"ם. וע' צ"ח שדן מדברי רש"י בפסחים סג]. ודין זה הוא ב'שב ואל תעשה', שיהיה החמץ מושבת ברשותו, והוא מתקיים גם על ידי ביטול שנעשה מקודם החג, שעל ידי הביטול המוקדם מציל עצמו מבל יראה [וכן הוא מתקיים גם בחג עצמו על ידי שמשבית בכל אופן שהוא]. ונתיישבו כל הקושיות על רש"י, דאף דלר"י מהני ביטול, היינו רק כקיום הכוונה השניה של המצוה, ואילו לכתחילה עיקר המצוה וכוונה ראשונה של תורה מתקיימת לרבי יהודה בשריפה דווקא. ומה שכתב רש"י דביטול נפק"ל מ'תשביטו' היינו בדרך רמז ודרש, כמו דכל הך דין ד'תשביטו' כסניף לבל יראה נלמד מדרשא, אך פשט הכתוב לרבי יהודה היינו השבתה ממשית בשריפה, ובוה נתיישבו קושיות התוס' על רש"י וכן שאר הקושיות הנ"ל.

ומתאים הדבר היטב לפי מה שביאר הר"ן בשיטת רש"י בגדר 'ביטול' [דלא כהתוס' שהוא מטעם הפקר], שלפי שהחמץ אינו ברשותו של אדם אלא שהתורה הכניסה החמץ ברשותו לעבור עליו, תו כיוון שגילה דעתו מראש דלא ניחא ליה בו, לא הכניסה תורה לרשותו. הרי שהביטול חל לעולם רק בהגיע זמן האיסור ולא מיד בשעת מעשה הביטול [כלהתוס'] - כי אכן לפרש"י בביטול לא מתקיים עיקר פשטיה דקרא ד'תשביטו' האמור קודם זמנו כמצוה עצמית ב'קום ועשה', אלא רק החלק הנוסף שעניינו כ'בל יראה' שהוא מצוה ב'שב ואל תעשה', שזמנו הוא דווקא בזמן איסורו שיהא החמץ מושבת, זה נפעל על ידי הביטול.

ובחזו"א (ק"ח ז), הקשה מהמבואר בסוגיא דמכות (טז) שבפאה ובשילוח הקן לבדם יש אפשרות לבטל בידים את העשה המנתק את הלאו, וכשעושה כן לוקה על הלאו. והלא גם בחמץ בפסח לרבי יהודה יש אפשרות כזו, כשזרקו לים, שביטל בידים עשה דתשביטו. ותירץ שבמצות תשביטו נאמרו שני דברים, האחד השבתה להניצל מאיסור בל יראה, והשני, מצוה עצמית של שריפה משום איסור ההנאה, וכדי להניצל מאיסור בל יראה מועילה השבתה בכל דבר, ומה שהצריך רבי יהודה שריפה דווקא, היינו לקיום הדין העצמי דתשביטו. ולפי זה לאו דבל יראה ניתק מצד העשה הבא להציל מהימצאות החמץ, אבל לא מחמת הדין העצמי של שריפה. וא"כ אם זרק לים הרי קיים בזה את העשה דתשביטו של ההצלה מן הלאו אף לרבי יהודה, ולכן לא משכחת לה ביטול בידים של העשה. אכן, לפי המבואר נמצאו שני הדינים הללו מפורשים בדברי רש"י, אלא שלרש"י גם המצוה העצמית בשריפה אינה משום איסור ההנאה, שהרי קודם חצות ליכא איסור נ.

והשתא י"ל, כיוון שמצות תשביטו המפורשת היא בשריפה לרבי יהודה, והיא מצוה עצמית בחפצא דחמץ [שהרי להינצל מבל יראה סגי בכל דבר או בביטול, או אף בכך שיוציאו מביתו לבד], אם כן הרי בזה גילה הכתוב שאפר החמץ נחשב כפנים חדשות ואין בו איסור כלל, ואם כן אף דבמועד עצמו השבתתו בכל דבר, אך סוף סוף כשישרפנו האפר הוא פנים חדשות שאין בו איסור חמץ, וכמו בחמץ של גוי שנשרף, שכך שמענו ממה שאמרה תורה שקודם הפסח מצוותו בשריפה.

והשתא מיושבים גם דברי הרמב"ם שפסק כחכמים ונקט שהאפר אסור, והלא סוף סוף נעשית מצוותו, והלא להרמב"ם ההשבתה היא מצוה בחפצא דחמץ וטעון השבתה מן העולם ומאי טעמא לא אמרינן בזה 'נעשית מצוותו' - די"ל בדעתו כשיטת רש"י, שבכך שאמרה תורה לשרוף גילתה בזה שהאפר נידון כפנים חדשות. ואם כן לרבנן שלא נאמרה מצות שריפה, ליכא שום גילוי והרי עומד האפר באיסורו.

ה יש לדקדק אם כן ממאי דלחכמים מהני שריפה, כיוון שגם לאחר שיעשה אפר יהא באיסורו, מנין לנו דסגי בהכי לקיים בו השבתה, והלא אינו משבית את האיסור מן העולם. ואם זו סברא חיצונית דכל דפקע מיניה שם 'חמץ' ליכא חיוב לבערו, אם כן מאי ראייה ממה שהקפידה תורה לשרוף דאפרו מותר, דלמא לעולם אפרו אסור אלא שמ"מ הושבת בפקיעת שמו, והחמירה תורה לשרפו לגמרי, אבל מניין שבאה להקל עליו להתיר אפרו.

והנה רש"י (בפסחים כו וביומא נט:): נוקט כהתוס' ישנים, דקדשים שנעשית מצוותם תו לא קרינן בהו קדשי ה' וממילא מותרים. ואם כן, על כרחך שלשיטתו הטעם שאפר הנשרפין אסור אינו מהטעם שכתבו התוס' דנעשית מצוותו, שהיא סברא מסוימת בקדשים, אלא מטעם אחר.

ובהכרח צריך לומר שלרש"י הטעם שהנשרפים אפרן מותר הוא שממה שאמרה תורה לשרוף האיסור הרי זה סימן וגילוי מלתא שלאחר שנשרף החשיבתו התורה שכבר נעשה כמציאות אחרת, ממילא פקע האיסור. מה שאין כן בנקברים שלא נאמר בהם דין שריפה, לא גלי לן קרא שלאחר שנשרפו חשיבו כמציאות אחרת.

ונפקא מינה בטעם זה, שגם בחמץ של גוי שנשרף בפסח, מותר לרש"י ליהנות מהאפר אעפ"י שלא נעשית מצוותו שהרי לא קויימה בו מצות תשביטו, דמ"מ הרי במה שאמרה תורה שחמץ של ישראל בשריפה מוכח שהאפר של חמץ נידון כ'פנים חדשות' ואין בו איסור חמץ כלל, ואם כן מה לי אם נתקיימה מצות תשביטו אם לאו. ומה שאין כן לפי התוס' שקיום מצות השריפה היא הסיבה והגורם להתיר האיסור, אם כן בחמץ של גוי ליכא האי התר.

